

Vad är en nyttig teologi?
Fyra kvinnliga kyrkolärare visar vägen
Inledning till en serie om katolska kyrkans kyrkolärare
Vi är kyrka – Sverige 14-10-14

Kan teologi verkligen vara nyttigt? Är det inte snarast ett fenomen i tillvarons ytterkant? Något som lite halvtokiga individer ägnar sig åt? Något som egentligen inte borde få kallas en vetenskaplig disciplin som bekostas av skattemedel på våra universitet? Frågorna är på sitt sätt berättigade när man snabbt överblickar den kristna teologiska bokfloden under snart två tusen år. Det finns en katastrofal mängd dålig, för att inte säga människofientlig, teologi och därtill mycket som är nästan oläsbart.

Så kan då teologi vara nyttigt? Min utgångspunkt är förstas att den kan och bör vara det om teologi över huvud taget ska få kallas för teologi, ”talet om Gud”, ”Gudspratet”. Det är ju vad ordet betyder även om vi givetvis inte kan säga något helt fullständigt och helt relevant om Gud. Det vi faktiskt säger i teologin är något om människan och om hur vi ser på tillvaron och det mänskliga livets utmaningar i relation till en tro.

Men låt mig först säga något om vad teologi inte är innan vi kommer in på vad det möjligen kan handla om. Teologi görs inom alla religiösa traditioner och man kan bara göra teologi inom den tradition som man själv tillhör. Teologen måste i någon mån vara troende och ha en grupp tillhörighet av något slag. Teologi är alltså inte religionsvetenskap, där man utifrån beskriver en trostradition och drar vissa slutsatser om relationen mellan en viss tradition och sociala sammanhang. Jag kan beskriva islam utifrån ett religionsvetenskapligt perspektiv, men jag kan aldrig *göra* muslimsk teologi. Det är alltså lite tveksamt om teologin egentligen hör hemma på våra icke-konfessionella universitet. I grund och botten *gör* vi inte teologi på universiteten lika lite som vi skriver en roman där, men vi kan studera romaner inom litteraturvetenskapen och därmed till exempel säga något om tidsandan.

Det går heller inte att sätta likhetstecken mellan teologi och en kyrklig lära. Samtidigt måste den kristna teologen ändå hänvisa till ett lärosystem eller bibeln eller till en historisk tradition. Men teologen har en skapande uppgift och kan inte stanna vid att beskriva ett religiöst system, det är återigen religionsvetarens område. Teologen ska inte heller fungera som en papegoja till en given kyrkas lära även om han eller hon kan utlägga en lära så att den blir meningsskapande för vår tids människor. Teologen är heller inte en kateket som undervisar om ett trossystem inom en given grupp.

Vad är då en teolog om han eller hon vill framstå som ”nyttig” i sin samtid? En god och läsvänlig teologi måste enligt mitt sätt att se respektera sex utgångspunkter: 1) teologen *gör* teologi, det vill säga det är en skapande verksamhet 2) teologin, resultatet, måste ha karaktär av teopoesi, en läsvänlig poetisk prosa 3) för att vara nyttig, svara på människors sökande måste teologin kunna ge redskap för meningsskapande 4) teologen måste hålla ett subversivt minne levande, göra en omläsning av historien som ska leda till en kontinuerlig reform 5) teologens roll är också att avslöja tanke-system och sociala normer som på olika sätt är förtryckande och diskriminerande 6) teologen måste kunna avläsa ”tidens tecken” för att teologin ska bli relevant för samtiden. Som ni förstår kan jag bara mycket kort utveckla de här punkterna eftersom tanken är att det här ska vara en samtalsinledning.

Vi *gör* teologi, och i någon mån *gör* alla troende människor teologi. Vi reflekterar över varför vi tror, vad det är att tro, vad vi tror på, hur tron hjälper oss i de utmaningar vi står inför. Reflektionen är en skapande process, den pågår och utvecklas under hela vårt liv. Få av oss skriver ner dessa reflektioner, kanske delar vi med oss muntligt i samtalsgrupper eller till några nära vänner eller inom familjen. Även om reflektionen kan tyckas mycket personlig, intim, så reflekterar vi över vår tro i ett mycket stort sammanhang idag. Vår tro utmanas av arbetskamrater, politiska händelser, människor vi möter på gatan, i trappuppgången, och så vidare. Reflektionen är en process i den verklighet vi lever. Den kan aldrig göras i ett slutet laboratorium, som påven Franciskus säger, utan bara ute vid gränserna, där livet finns i dess mångfald. Vi utgår från verkligheten sådan den är för att säga något om Gud.

Om vi nu skriver ner vår reflektion och gör teologin tillgänglig för andra att läsa ställs vi inför en rad krav. Om vi verkligen vill dela med oss av frukterna av vår reflektion och meditation, av vår aktiva trosutövning, så måste vi göra det på ett språk och i en form som når vår egen samtid. Personligen anser jag att de bästa teologerna är de som använder ett poetiskt språk, där prosan antar formen av ett konstverk som jag inbjuds att meditera över och växa i och som jag till sist själv kan göra min egen teologi utifrån. Teologen måste kunna tilltala sina läsare, eller för att uttrycka det lite banalt, teologin måste vara läsvänlig, gärna en ”page-turner” eller ”cliff-hanger”.

Teologin ger inga färdiga svar en gång för alla utan bör i stället bemöda sig om att ge redskap för att läsaren själv ska tänka och skapa mening i sin tro och i sitt liv. Att tro, inte att tro *på* något, är att skapa mening åt sitt liv här och nu. Att tro är att ge utrymme för att hoppas och kunna förändra tillvaron så att det man hoppas på kan infrias, inte bara i framtiden, utan redan här och nu. Vad innebär det till exempel att göra det som profeten Mika uppmanar oss till, att vandra i

ödmjukhet, rättfärdighet och kärlek?¹ Vi måste ge begreppen mening. Självt brukar jag förklara ödmjukhet utifrån Dag Hammarskjölds definition, ”att inte jämföra sig med andra”, det vill säga träna mig i att bejaka den unika kallelse Gud har givit just mig och utveckla den till fullkomning. Att leva i rättfärdighet är i biblisk mening att vara lika generös som Gud själv, det vill säga visa en överflödande generositet mot mina medmänniskor. Idag handlar det om att ge varandra tid och omsorg, det är de mjukvaror som skapar en verklig rikedom. När jag häromdagen ramlade i en trappa på Sergels Torg var åtskilliga människor på plats för att ge tröst, stöd och hjälp. Två kvinnor pysslade om mig med en överflödande generositet ända tills ambulanspersonalen kom. Det var rättfärdighet. Och kärlek, detta slitna ord, vad är det annat än en uppmärksam ömsinhet eller omvänt en ömsint uppmärksamhet på våra medmänniskor, de som är skapade till Guds avbild och likhet och representerar Gud själv för mig, för oss, för varandra? Kanske gav det här några redskap för att vi kan skapa mening i våra liv?

Dominikanen Marie-Dominique Chenu myntade begreppet det ”subversiva minnet” och det betyder att göra en revolutionär omläsning av historien, traditionen, bibeln ... i syfte att hitta den ursprungliga intuitionen, den grundläggande uppenbarelsen i en handling. Själva fenomenet eller händelsen kan ha varit hur obetydlig som helst, men dess symbolvärde har blivit revolutionärt allteftersom tiden gått. Uttåget ur Egypten har blivit en symbol för all befrielse, från alla slags förtryck, även om själva händelsen förmodligen var tämligen betydelselös i det dåtida världspolitiska sammanhanget – om den ens ägt rum! Betydelsen ligger i att berättelsen ger mig styrka och ett redskap att ta mig själv eller andra ut ur de förtryck som finns här och nu.

Teologins roll är också att påtala och utmana förtryckande sociala normer eller tankesystem i vår egen tid. Det är ett känsligt område och frågan är först utifrån vilka kriterier vi kan hävda att något är förtryckande eller diskriminerande. Teologens roll är att formulera dessa tolkningskriterier och det kan göras utifrån både de bibliska berättelserna liksom utifrån mer sekulära tankesystem. Idag används ofta FN:s allmänna deklaration av de mänskliga rättigheterna som ett sådant givet normsystem. Alla former för befrielse teologier arbetar med dessa kriterier eller bibliska berättelser eller historiska skeenden, inte minst feministteologin, black theology, och så vidare.

Sist men inte minst måste teologen vara förankrad i sin samtid och kunna ”läsa tidens tecken”. Det är också ett begrepp som Marie-Dominique Chenu myntat och som sedan Andra Vatikankonciliet lade ut i pastoralkonstitutionen *Gaudium et Spes*, Kyrkan i världen av idag. Påven Franciskus hänvisar både direkt och

¹ Mik 6:8

indirekt till just ”tidens tecken” för den reform som han är på gång att genomdriva i kyrkan. Det vi kallar för eko-teologi är också ett sätt att läsa tidens tecken idag och svara på utmaningarna från klimatförändringar och överexploatering av jordens resurser.

Hur kan då kyrkolärarna visa vägen för hur man gör en nyttig och relevant teologi? Och hur kan de kvinnliga kyrkolärarna göra det? Vad är egentligen en kyrkolärare? Vi börjar med den sista frågan om definitionen av en kyrkolärare, *doctor ecclesiae*. Tre villkor ska uppfyllas. Vederbörande ska i någon form ha utlagt en *eminens doctrina*, en väl ansedd lära, ska ha visat på *insignis vitae sanctitas*, en helig livsföring, och kan bara kallas kyrkolärare utifrån en *Ecclesiae declaratio*, att kyrkan har tillkännagivit det. Man kan säga att personens ord och handling ska stämma överens, men personens samtliga skrifter eller uttalanden behöver inte vara felfria rakt igenom sett utifrån kyrkans officiella lära.

Paulus VI utnämnde de första kvinnliga kyrkolärarna, Teresa av Avila (1515 – 1582) och Katarina av Siena (1347 – 1380), 1970. Symboliskt var det ett stort steg framåt för kvinnans roll i kyrkan, eftersom man dittills inte ansett att kvinnor officiellt kunnat undervisa i kyrkan. Nu fick de tillträde till titeln *doctor ecclesiae*.

Men vilken är kyrkolärarnas teologiska relevans för oss idag? Eftersom fokus ligger på de fyra kvinnliga kyrkolärarna så inskränker jag mig till dem. Under den här föreläsningsseriens gång kommer var och en av dem att studeras mer ingående, så jag ska bara översiktligt ta upp två frågor. Vad var deras relevans för deras samtid och vilket kan deras budskap vara till oss idag?

Ingen av dessa kvinnor fick någon formell teologisk utbildning men de *gjorde* teologi, var och en på sitt eget personliga sätt. Och de är oftast läsvänliga än idag. Deras teologiska stil har inte sällan karaktäriserats som en *mystik teologi*, och vi kan konstatera att den alltid är pastoral, den handlar om samtida vanliga människors frågor och religiösa sökande. De kunde helt enkelt inte göra någon akademisk teologi eftersom de inte släpptes in på universiteten, men ingen kan förneka att de blivit relevanta för människors trosreflektion ända in i vår egen tid. De var ofta nyskapande och talade för reformer i ordenslivet, som Teresa av Avila, och i kyrkan i stort, som Katarina av Siena, de var ett subversivt minne för sin egen tid. Rättvisa och fred var genomgående temata, framför allt för Katarina av Siena.

Alla fyra kvinnorna gör en teopoesi, vilket kanske i och för sig är normalt inom en mystik teologi. Vi sjunger än idag Teresa av Avilas *Nada te turbe* på den kända Taizémelodin: ”Låt inget oroa dig, låt inget skrämna dig. Allt förgår,

endast Gud förblir. Tålmod utverkar allt. Den som har Gud saknar intet; endast Gud är nog.” Katarina av Siena beskriver eukaristins betydelse och treenighetens mysterium utifrån bilden av ett värdshus i Florens. Där är Guds levande Ord, Kristus, själva födan, den heliga Anden är betjänten och Gud själv är bordet omkring vilket vi samlas. Katarina blir en mästare i kontextuell teologi när hon använder sin vardagsmiljö för att förklara olika tros mysterier.

Lilla Teresa av Jesusbarnet (1873 - 1897) är ett av kyrkans mest älskade helgon. Hon är inte bara kyrkolärare utan också skyddshelgon för missionen, vilket kan tyckas märkligt med tanke på att hon blev karmelitnunna. Johannes Paulus II kallade henne även för ”expert i kärlekens konst” (*scientia amoris*) i *Novo Millennio Ineunte*, § 42. Hennes självbiografi, *En själs historia*, är kanske en av kyrkans mest lästa böcker. Som missionär ville hon grunda ett kloster i Vietnam och hon har tydligt uttryckt att hon önskade bli präst.

Hildegard av Bingen (1098 – 1179) har rönt stor popularitet de senaste åren. I en audiens 1 september 2010 sade påven Benediktus XVI följande om henne: ”Denna stora kvinna och profet talar med stor tidlöshet till oss än idag. På ett modigt sätt urskilde hon tidens tecken, i synnerhet genom den kärlek hon hyste för skapelsen, genom hennes kunskap inom medicin och förmåga att skriva poesi och komponera musik, som man har försökt återge i våra dagar.”

Att vi här har valt att fokusera på de kvinnliga kyrkolärarna betyder inte att de manliga inte skulle ha haft en relevant teologi för sin samtid liksom för oss idag. Men liksom feministteologin har ändrat hela teologins språk och metoder så har de kvinnliga kyrkolärarna öppnat en väg för en tolkningsrätt, och kanske till och med ett tolkningsföreträde, för kvinnor inom kyrkan. Det finns anledning att studera deras betydelse, var och en på sitt sätt, för de har alla varit företrädare för en nyttig teologi, en teologi som fortsätter att ha relevans än idag.

Sr Madeleine Fredell OP